

Invloed van emoties op training en opvoeding. Deel 1. Invloed van het behaviorisme

Tekst: Elian Hattinga van 't Sant

Het klinkt een beetje onwerkelijk in deze tijd van voortschrijdende techniek, maar met uitzondering van de do-as-I-do-methode, gaan de manieren waarop honden getraind worden – met de clicker, met beloning en eventueel fysieke straf of met een stroomband - terug op onderzoek en opvattingen van behavioristen uit het begin van de vorige eeuw. Ze zijn dus zo'n honderd jaar oud. Hetzelfde geldt voor opvoedingsmethoden en gedragstherapie die bestaan uit habituatie, socialisatie en counterconditionering. De vraag is dan ook hoe 'houdbaar' deze methodes nog zijn in het licht van de huidige kennis over emoties en de wijze waarop dieren leren.

John Broadus Watson

In 1927 verschenen in de *Psychologies of 1925* de tekst van drie lezingen van de Amerikaanse experimenteel psycholoog John Broadus Watson over angstconditionering bij kleine kinderen. Hij deed daarbij experimenten met kleine kinderen (10 maanden tot 3 jaar) die bij voorkeur opgegroeid waren in een kindertehuis. Watson was van mening dat vrijwel alle emotionele responsen waren aangeleerd en naar believen ook weer konden worden afgeleerd. Hij had bij baby's waargenomen dat er maar een paar dingen waren waardoor hun, volgens Watson zeer beperkte basale emoties – liefde, angst en boosheid – spontaan, zonder leerproces min of meer reflexmatig of instinctmatig werden opgeroepen: liefde en affectie door strelen en aaien van met name erogene en andere gevoelige zones; angst door bepaalde harde geluiden en door verlies van evenwicht; boosheid door beperking van de bewegingsvrijheid. De rest aan emotionele reacties was naar zijn mening aangeleerd en dat was al op heel jonge leeftijd begonnen. Tussen kinderen die in een gezin opgroeiden waren op de leeftijd van anderhalf tot drie jaar al zoveel onderlinge verschillen, dat ze nauwelijks bruikbaar waren voor zijn experimenten. Watson had namelijk experimenteel vastgesteld dat kleine kinderen die opgroeiden in een kindertehuis –in tegenstelling tot wat men in die tijd geloofde - niét bang waren voor harige dieren zoals katten, honden, konijnen en tamme ratten. Dat kinderen die opgroeiden in gezinnen vaak bang waren voor harige dieren kwam, zo vermoedde hij, omdat de meeste ouders zélf voor die dieren bang waren. Het kindertehuis had meer weg van een laboratoriumsituatie; het gedrag van de kinderen was meer eenheidsworst en dus ideaal voor zijn experimenten.

Albert

Dankzij de klassieke conditioneringsexperimenten van de Russische fysioloog Ivan Pavlov aan het einde van de 19e eeuw, kwam Watson op het idee om te onderzoeken of je het gedrag van kleine kinderen op een vergelijkbare manier door klassieke conditionering kon veranderen. In het kindertehuis woonde een baby van elf maanden, Albert; een uitermate zoet kind dat nooit huilde en nergens bang voor was, behalve voor het geluid van een hamer waarmee vlakbij op een ijzeren staaf werd geslagen. Het experiment bestond eruit dat de tamme witte rat, waarmee hij al weken lief speelde, bij Albert werd gezet terwijl er tegelijkertijd met de hamer op de ijzeren staaf werd geslagen. Al gauw werd Albert steeds banger en ging hij huilen, zelfs wanneer hij de rat 'zomaar' zonder het bijkomende harde geluid zag. Uit verdere experimenten bleek bovendien dat Alberts angst zich niet beperkte tot

de rat, maar dat hij ook bang was geworden voor andere harige wezens, zoals een konijn en een hond, en zelfs dingen zoals bont, watten en de haren van een experimentator waarmee hij mocht spelen. Emoties, zo concludeerde Watson, kon je dus net zo gemakkelijk conditioneren als dat je een hond kon laten kwijlen door hem alleen een bepaald geluid te laten horen.

Tegen-conditioneren

Watson probeerde ook kinderen hun angsten op verschillende wijzen af te leren, wat meer moeite kostte, maar het beste ging met *re-conditioning* of *un-conditioning*. Bij een ander kind dat bang was voor alles wat harig was, Peter, werd, terwijl hij zat te eten, een konijn in een kooitje eerst heel ver weg in de kamer gezet en de daarop volgende dagen steeds een stukje dichterbij, totdat het konijn bij hem op schoot kon worden gezet. Vervolgens bleek ook Peters angst voor andere harige dingen als bij toverslag verdwenen.

Watson zag oneindig veel mogelijkheden in het (re-)conditioneren van gedrag, ook wanneer een kind verkeerd gedrag - voor Watson was dat 'maatschappelijk ongewenst' gedrag - had ontwikkeld. Dat laatste was altijd de schuld van de opvoeders. Ze hadden uit laksheid, tolerantie of onoplettendheid niet op tijd adequaat gereageerd toen het kind zijn slechte gedrag toonde, zodat hij het ongestoord kon voortzetten. Watson wees er ook nog even op dat het weinig zin had om een kind aan het eind van de dag een pak slaag te geven voor iets wat hij in de ochtend had misdaan. Dat was onwetenschappelijk en had geen enkele zin. De opvoeder reageerde alleen zijn eigen frustraties af. Het kind moest onmiddellijk, op het moment van de wandaad, gecorrigeerd worden. Zolang je maar gelijk een bepaald ongewenst gedrag (zoals ergens aankomen wat niet mocht) op het moment zelf, zonder boos te worden, kalm tegenconditioneerde door bijvoorbeeld het kind systematisch een tik op de vingers te geven, zou het gedrag verdwijnen.

Bij dit laatste bouwde Watson ook voort op de ideeën van een andere beroemde Amerikaanse psycholoog, Edward Thorndike, die in 1911 op basis van experimenten met dieren de *Law of Effect* formuleerde, de grondslag van de operante conditionering. Thorndike stelde daarin dat de kans groot was dat bepaald gedrag herhaald zou worden als dit het gewenste resultaat opleverde, terwijl het gedrag waarschijnlijk niet herhaald zou worden als dit niet zo was.

Dierproeven

De theorieën van Watson en Thorndike werden in de loop van de 20ste eeuw verder verfijnd en uitgewerkt, met name door de psycholoog Burrhus Skinner, wiens leerprincipes van de operante conditionering tot de vaste bagage van de meeste hondentrainers en gedragstherapeuten zijn gaan horen (al is daarbij de nuance 'de kans is groot dat het gedrag (niet) wordt herhaald' veelal zoekgeraakt). Alle leerprincipes werden tot in hun finesses onderzocht aan de hand van dierproeven die gedaan werden in laboratoria onder zeer gecontroleerde omstandigheden. Daarbij werden als operante *reinforcers* (bekrachtigers) en *punishers* (correcties), systematisch 'ongeconditioneerde stimuli' gebruikt: prikkels die spontaan, zonder leerproces, een positieve of juist negatieve emotionele reactie oproepen, zoals (lekker) voer en elektrische stroomstrotten.

Resultaat

Hoewel behavioristen, zoals Watson, hun theorieën over conditionering in feite baseerden op positieve en negatieve gevoelens van het te conditioneren kind of proefdier, was hun benadering om meerdere redenen absoluut ontdaan van iedere vorm van empathie of

sympathie. Om effectief te zijn moest de benadering systematisch en objectief zijn om te voorkomen dat de emoties van de experimentator/onderzoeker/trainer onwillekeurig het proces of de resultaten beïnvloedde. Wat telde was het (gewenste) resultaat. Daar moest men zich op richten. Daarvoor was het voldoende om af te gaan op de reacties op een prikkel van buitenaf. Volgens de behavioristen reageerde ieder mens en ieder dier daar namelijk hetzelfde op. Wat zich in het hoofd (de hersenen) van het kind of proefdier afspeelde, deed daarom niet ter zake. Innerlijke gevoelens (emoties) en intelligente redematies (cognitie) waren niet van belang. Bovendien waren heel kleine kinderen en zeker de dieren zich toch niet bewust van hun emoties of tot redeneren in staat, zo dacht men.

Maakbaar

In de jaren '90 van de vorige eeuw vonden de principes van klassieke en operante conditionering heel direct hun weg in de clickertraining van de Amerikaanse dierentrainer Karen Pryor en haar talloze spin-offs; maar ook in de training met behulp van stroombanden (e-collars) waaraan met jacht- en politiehonden werden en (nog) worden blootgesteld. Het zijn echter niet alleen de trainingstechnieken - het op het juiste moment de beloning/clicker of correctie/stroomstoot toedienen - die gemeengoed zijn geworden. Veel van de bovengenoemde, achterliggende gedachten van Watson zijn dat ook: het idee dat het gewenste gedrag van de hond bijna volledig en naar believen maakbaar is bij de juiste, neutrale toepassing van de leerprincipes en bijbehorende technieken, waarbij de nadruk ligt op zeer precieze timing; het ongebreidelde vertrouwen dat ieder verkeerd gedrag (ook bijvoorbeeld ernstige agressie) met counterconditioning kan worden afgeleerd; het idee dat het voortbestaan van verkeerd of ongewenst gedrag van de hond (bijvoorbeeld trekken aan de lijn) de schuld is van de handler en voortvloeit uit diens onhandigheid, te grote tolerantie, domheid of luiheid, een – meestal niet uitgesproken – afkeurend oordeel dat menig eigenaar ten deel valt als hij er niet in slaagt om zijn hond alles volgens het boekje te laten doen.

Uitgehongerd

In werkelijkheid hadden de behavioristen regelmatig problemen met het conditioneren van hun proefdieren, ook binnen de gecontroleerde laboratoriumsituatie waar tot in het oneindige proefjes werden herhaald. De dieren werkten niet allemaal, zoals verwacht, onafgebroken als automaten voor het verkrijgen van voer of het vermijden van elektrische schokken. Ze verloren vaak hun motivatie en reageerden onderling verschillend. Soms werden ze apathisch, soms gingen ze iets heel anders doen en soms reageerden ze met volstrekt onverklaarbaar atypisch gedrag. Dit leidde echter niet tot meer interesse voor de innerlijke emotionele of cognitieve gesteldheid van de dieren. Niet alleen werd het bestuderen van innerlijke beweegredenen als zinloos beschouwd, er lag ook een enorm taboe op het antropomorfiseren van gedrag. Daarom werd vooral de situatie aangepast. Zo was de standaardoplossing het enkele dagen geen eten meer geven of zelfs uithongeren van de proefdieren tot ze wel weer alles wilden doen om voer te krijgen. Veel kennis van de leerprincipes berust al met al - zo blijkt uit wetenschapshistorisch onderzoek - op gedrag van dieren die uitgehongerd, mentaal en lichamelijk uitgeput, sociaal gedepriveerd of voortdurend met stroomstoten bewerkt waren.

Stout

Ook in de hondentraining leidde het gedrag van 'stoute' honden, die niet deden wat de bedoeling was, doorgaans niet tot meer aandacht voor de intrinsieke motivatie, emoties of

intelligentie van de hond, zelfs niet toen er begin deze eeuw steeds meer aandacht kwam voor ‘zelfbelonend’gedrag. Men richtte zich juist op nog meer controle over de situatie, het verbeteren van de techniek, het aanpassen van de smakelijkheid van de beloning. Of men maakte zoals de Engelse hondentrainer Ian Dunbar, heel slim, het zelfbelonende gedrag tot onderdeel van een (gecontroleerde) beloning bij het trainen.

Het is ook zeker zo dat de op behavioristisch onderzoek gebaseerde trainingsmethodes tot op grote hoogte effectief zijn. Daar is niets mis mee. Maar ze zijn maar één kant van het verhaal. De andere kant zit in de nog steeds grootscheeps genegeerde intrinsieke motivatie van de hond die vooral door zijn emoties worden bepaald. Daarover gaat het volgende deel van deze serie.